

Gulâmî'nin Dâsitân-ı Hadîcetü'l Kübrâ Adlı Eserinin Bilinmeyen İki Nüshası ve Diğer Nüshalarına Dair

 MAŞALLAH KIZILTAŞ^a

Geliş Tarihi: 28.04.2020 | Kabul Tarihi: 24.10.2020

Öz: Türk edebiyatında, Hz. Muhammed'in ilk hanımı olması ve İslam'a yaptığı hizmetler dolayısıyla Hz. Hatice'yi konu alan birçok eser vücuda getirilmiştir. Bu eserlerden birisi de Gulâmî'nin Dâsitân-ı Hadîcetü'l Kübrâ adlı eseridir. Eserin hangi Gulâmî'ye ait olduğu konusunda tam bir bilgi mevcut değildir. Zira 20. yüzyılda yaşamış şairleri saymazsak kaynaklarda Gulâmî mahlaslı üç şair olduğu görülmektedir. Nüshalar üzerinde yapılan incelemelerde de bir sonuca varılamamış, eserin müellifinin hangi Gulâmî olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Gulâmî'nin mezkûr eserinin Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nde olan nüshası dışındaki nüshalarının, bu nüshalarla ilgili birçok bilimsel çalışma yapılmasına rağmen Gulâmî'ye ait olduğu fark edilememiştir. Bu çalışmada, bu nüshalar ve eserin yeni tespit edilen nüshalarının tanıtımı yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gulâmî, Türk edebiyatı, Dâsitân-ı Hadîcetü'l Kübrâ, bilinmeyen nüshalar.

^a Dr. Araştırmacı, Bitlis Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
kiziltas.masallah@gmail.com

The Problem of Reducing the Abstract to Concrete in the Context of Symbolic

Abstract: In Turkish literature, many works have been written about Khadija because of being Muhammad's first wife and the services she has done to Islam. One of these works is Ghulami's *Dasitan Khadija al-Kubra*. There is no complete information about which Ghulami the work belongs to. If we do not count the poets who lived in the 20th century, it is seen that there are three Ghulami pseudonym poets in the sources. In the examinations made on the copies, no conclusion could be reached and it was not determined exactly which Ghulami the author of the work was. Copies of Ghulami's aforementioned works, excluding copies in the Yapı Kredi Sermet Çifter Research Library, although there are many scientific studies on these copies, it could not be realized that it belongs to Ghulami. In this study, it is introduced that these copies and newly identified copies are related to the work.

Keywords: Gulâmî, Turkish literature, *Dasitan Khadija al-Kubra*, unknown copies.

Giriş

Türk edebiyatında, İslam Peygamberi'nin hanımı olması ve İslam'a çok büyük hizmetler yapması dolayısıyla hakkında eserler yazılan tarihî/dinî kişiliklerden biri de Hz. Hatice'dir. Doğum tarihi ile ilgili net bir bilgi olmasa da kaynaklarda onun yaklaşık olarak 556 yılında doğduğu malumatı yer almaktadır. Mekke'de doğan Hz. Hatice'nin soyu gerek anne gerek baba tarafından Hz. Peygamber'in soyuyla birleşmektedir (Sabuncu, 2008: 4). Dolayısıyla Hz. Muhammed'le hem anne hem de baba cihetiyle akrabadır.

Hz. Hatice İslam'dan önce ve sonra çeşitli lakaplarla anılmıştır. İffet ve namusu dolayısıyla *Tâhîre* (Temiz Kadın), ticaretle uğraşması sebebiyle tüccar kadın anlamında *Tâcîre*, Kureyşli kadınların efendisi anlamında *Seyyidetü Kureyş* bu lakaplardan bazılarıdır. Hz. Muhammed'le evlendikten sonra ise peygamberin en büyük hanımı olması hasebiyle kendisine *Haticetü'l-Kübra* denilmiştir (Sabuncu, 2008: 5).

Hz. Hatice, Hz. Muhammed'den önce iki evlilik yapmış fakat iki kocası da vefat etmiştir. Hz. Hatice'nin iki kocası da Mekke'nin zengin ve ileri gelenlerindedir. Hz. Hatice'nin bu iki evliliğinden önce amcası oğlu Varaka b. Nevfel ile evlenmesi söz konusu olmuş ama nikâh gerçekleşmemiştir. Hz. Hatice ilk evliliğini Ebû Hâle Hind b. Zürâre et-Temîmî ile yapmıştır. Daha sonra ise Atık b. Âbid el-Mahzûmî ile evlenmiş; ikinci kocasının da vefatından sonra Mekke'nin ileri gelen, zengin kişileri kendisiyle evlenmek istemişse de o kabul etmemiştir. Ticaret hayatına devam eden Hz. Hatice özellikle ticari işlerinde güvenilir kişilerle iş yapmayı tercih ediyordu. Çevresindekilerin de tavsiyesi üzerine Hz. Muhammed'le ortaklık yapan Hz. Hatice, kısa sürede onun çok güvenilir, dürüst bir insan olduğunu anlayınca ona evlilik teklifi yapmıştır. Neticede Hz. Muhammed'le evlilikleri gerçeklemiştir (Kandemir, 1997: 465).

Hz. Hatice'nin asıl önemli yönü peygamberlik sürecinde Hz. Muhammed'e verdiği destektir. Hz. Muhammed ağır göre-

vi yüklendiği zaman yanında ilk olarak onu bulmuş ve ilk dayanacağı o olmuştur. Hz. Muhammed'in kendini peygamberlik gibi zor ve meşakkatli göreve motive etmek için iç dünyasına kapanıp bilinçaltını bu zorlu göreve hazırlarken destekçisi Hz. Hatice'dir. Hz. Muhammed kendisine ilk vahiy geldiğinde eve gelip Hz. Hatice'ye sığınmış ve ona yaşadıklarını anlatmıştır. Hz. Hatice yaşananların doğruluğundan tereddüt etmemiş ve Hz. Muhammed'e herkesten önce inanmıştır. İslam'ın doğuşunda verdiği desteği sonra da devam ettiren Hz. Hatice, neredeyse bütün malını İslam uğrunda harcamıştır. Özellikle boykot yıllarında yaptığı yardımlar çok mühimdir.

Hz. Hatice, Hz. Muhammed'le yaklaşık yirmi beş yıl evli kalmıştır. Birçok zorluğa göğüs germiş, hayatının yirmi beş yılını İslam'a hasretmiştir. 10 Ramazan 620 tarihinde vefat etmiş, vefatı Hz. Muhammed'i derinden etkilemiştir (Kandemir, 1997: 465).

Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed'in ilk eşi olmasıyla beraber yaptığı fedakârlıklarla İslam tarihinde önemli bir yere sahip olması, Türk edebiyatında onun hakkında birçok eser kaleme alınmasını sağlamıştır. Hz. Muhammed'in peygamberlik görevinin ilk zamanları ve sonrasında göstermiş olduğu üstün gayret, dirayet, sabır ve tevekkül edebî eserlere de yansımıştır.

1. Türk Edebiyatında Hz. Hatice ile İlgili Yazılan Edebî Metinler ve Bu Metinlerle İlgili Yapılan Bilimsel Çalışmalar

Dâsitân-ı Hadicetü'l-Kübrâ: Gulâmî tarafından yazılan eserin şu ana kadar 9 nüshasının olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız.¹ Eserin metni üzerine ilk bilimsel çalışmayı Seda Garip (2010) yapmıştır. Eserin başka nüshaları üzerine daha sonra yapılan bilimsel çalışmalarda (Tursun, 2010) (Öztürk, 2016) (Erarslan, 2016) araştırmacılar bu nüshaların Seda Garip'in çalıştığı nüsha ile aynı olduğunu fark edemediklerinden söz konusu eserlerin müellifini tespit edememişler ve eserin başka bir eser olduğu zannına kapılmışlardır. Bu mevzu çalış-

¹ İki nüshası yeni tespit edilmiştir. Çalışmada tanıtılacaktır.

mamızın konusu olduğundan aşağıda meseleye ve nüshalara ayrıntısıyla değinilecektir.

Manzûme-i Hazret-i Hatîcetü'l-Kübrâ: Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 8902 arşiv numaralı eserdir. Müellifi meçhuldür. Eser üzerine Adil Soycan bilimsel bir çalışma yapmıştır. Adil Soycan *Türk Edebiyatında Hz. Hatice ve Manzûme-i Hazret-i Hadîcetü'l-Kübrâ (Rol Model Olarak Hz. Hatice)* adlı yüksek lisans çalışmasıyla eserin çeviri yazı metnini sunmuş ve incelemesini yapmıştır. Eserin müellifi belli değildir (Soycan, 2018).

Hikâye-i Nikâh-ı Mustafâ: Üç nüshadan oluşan eserin iki nüshası, Konya Koyunoğlu Müzesi'nde 10250 ve 10731 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Diğer nüsha Milli Kütüphane'dedir. Arşiv numarası 06 Mil Yz 8631'dir (Topbaş ve Selçuk, 2019: 755). Eserin müellifi belli değildir. Eser üzerine Mehmet Uysal bilimsel çalışma yapmıştır. *Nikâh-nâme (Tenkitli Metin İnceleme)* başlıklı yüksek lisans çalışmasıyla Hz. Muhammed'in Hz. Hatice ile olan evliliğini anlatan eserin Konya Koyunoğlu Müzesi 10731 numaraya kaydedilmiş nüshasını incelemiş ve eserin transkripsiyonlu metnini tanzim etmiştir (Uysal, 2010).

Hikâye-i Seyyide Hadîcetü'l-Kübrâ Ümmü'l Mü'minîn: Kahire'de Tarihi Türkî 276 arşiv numarasıyla kayıtlı eser hakkında Fatih Köse (2017) tarafından bilimsel bir çalışma yapılmıştır (Topbaş ve Selçuk, 2019: 755).

Hikâye-i Hadîcetü'l-Kübrâ: Kahire'de 17560/1 arşiv numarasına kayıtlı olan eserle ilgili herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamıştır (Topbaş ve Selçuk 2019: 755).

Akd-ı Fahr-ı Kâinât min Hadîceti'l-Kübrâ: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda 778 arşiv numarasıyla kayıtlı eserle ilgili bilimsel çalışma yapılmamıştır (Topbaş ve Selçuk, 2019: 756).

Risâle fi Tezvîci'r-Resûl bi-Hadîceti'l-Kübrâ: Kastamonu Yazma Eserler 37 Hk 1591/2 arşiv numarasıyla kayıtlı olan eserin müellifi meçhuldür. Eser üzerine bilimsel çalışma yapılmıştır. Selahattin Topbaş ve Bahir Selçuk'un müştereken hazır-

ladığı çalışmada, Hz. Muhammed'in Hz. Hatice ile olan evliliğine dair bir hikâye olan eser incelenmiş ve eserin tenkitli metni sunulmuştur. Eser mensur olarak kaleme alınmıştır (Topbaş ve Selçuk, 2019).

2. Gulâmî'nin *Dâsitân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ* Adlı Eseri ve Eser Üzerine Yapılan Bilimsel Çalışmalar

Dâsitân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ, Hz. Hatice ile Hz. Muhammed'in evlilik süreci ve Hz. Muhammed'e peygamberlik görevinin verilmesi esnasında ve sonrasında vuku bulan bazı olayların anlatıldığı bir eserdir. Eserdeki olay örgüsü Hz. Hatice ile Hz. Muhammed ekseninde gelişme gösterir. Eserin ne zaman yazıldığı belli değildir. Eserin müellifi Gulâmî mahlaslı bir şairdir.

Tarafımızca yapılan tahkikatla muhtelif kütüphanelerde tespit edilen, müellifi belli değil diye not düşülen ve bir kısmıyla ilgili bilimsel çalışma yapılan eserlerin, Gulâmî'nin *Dâsitân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ* adlı eserinin (Garip, 2010) diğer nüshaları olduğu sonucuna varılmıştır. Tarafımızdan yeni tespit edilen iki nüsha ve matbu nüshayla beraber Gulâmî'nin *Dâsitân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ* adlı eserinin şimdilik dokuz nüshasının olduğu tespit edilmiştir. Bu nüshaların tasnifi ayrıntısıyla aşağıda yapılacaktır. Her ne kadar diğer nüshalarda değişik adlarla anılsa da eseri, müellifinin adının geçtiği tek nüsha olan Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü'nde 256 arşiv numarasıyla kayıtlı nüshadaki adıyla anmayı uygun gördük. Bu nedenle çalışmada Gulâmî'nin eseri *Dâsitân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ* adıyla anılmıştır. Gulâmî'nin eserinin bu çalışma yapılana kadar sadece bir nüshasının olduğu bilinmekteydi. Eserin bu nüshası üzerine ilk bilimsel çalışmayı Seda Garip yapmıştır. Seda Garip, Gulâmî'nin *Dâsitân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ* adlı eserinin Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi (256)'nde bulunan nüshası üzerine yüksek lisans çalışması yapmış, çeviri yazı ile birlikte Hz. Hatice'nin hayatı ve kişiliği ile ilgili bilgiler vermiştir (Garip, 2010). Aşağıda da tanıtacağımız bu nüshanın sonunda Gulâmî'ye ait şiirler yer aldığından eserin müellifi kolayca belirlenmiştir.

Eserin yaptığımız tahkikat neticesinde dokuz nüshasının olduğunu belirtmiştik. Bu çalışmaya kadar, eserin Seda Garip tarafından bilimsel çalışma yapılan nüshasının dışındaki nüshalarının Gulâmî'nin eserine ait olduğu bilinmemekteydi. Diğer nüshalar üzerine muhtelif çalışmalar yapılmış olsa da bu nüshalarda müellife ait bilgi veya işaret olmadığından eserlerin müellifi tespit edilememiştir. Çalışmamızın asıl hedefi, şu an muhtelif kütüphanelerde kayıtlı Hz. Hatice ile ilgili bazı eserlerin Gulâmî'ye ait olduğunu ispat etme ve Gulâmî'nin eserinin yeni tespit ettiğimiz iki nüshasını ilim âlemine tanıtmaktır.

Gulâmî'nin eserinin diğer bir nüshası Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 8670 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Emine (Kara) Tursun *Hazâ Kitâb-ı Hadîcetü'l Kübrâ* adlı yüksek lisans teziyle bu nüsha üzerine çalışma yapmıştır. Çalışmada eser dil yönüyle incelenmiş ve transkripsiyonlu metin tanzim edilmiştir (Tursun, 2010). Yazar diğer araştırmacılar gibi nüshanın Gulâmî'nin eserinin nüshası olduğunu fark edememiştir. Aynı yazma nüsha üzerine Necdet Öztürk ve Rahim Erarslan da yüksek lisans çalışması yapmıştır. Öztürk'ün *Yazarı Belli Olmayan Hazret-i Hatice Manzumesi Metin-Dil İncelemesi* başlığını taşıyan çalışmasında, eser yine dil cihetiyle incelenmiştir (Öztürk, 2016). Erarslan ise *Manzûme-i Hatîcetü'l Kübra (Metin-İnceleme)* başlıklı çalışmasıyla 06 Mil Yz A 8670 arşiv numaralı ve Atatürk Kitaplığı 849 arşiv numarasına kayıtlı iki nüshaya ek olarak iki matbu nüshayla birlikte toplamda üç nüshayı² karşılaştırarak eserin tenkitli metnini oluşturmuş ve eserin muhteva özelliklerine değinmiştir (Erarslan, 2016). Araştırmacıların bu yazma eserlerin Gulâmî'ye ait oluşunu fark edememelerinin sebebi, bu eserlerde müellife ait herhangi bir bilginin olmayışıdır. Seda Garip tarafından çalışılan nüshanın sonunda, müellifin mahlasının yer aldığı şiiirler yer aldığından eserin müellifi kolayca tespit edilmiştir. Şüphesiz diğer araştırmacılar Seda Garip'in çalışmasına bakıp kendi çalıştıkları nüshayı karşılaştırmışlardır. Seda Garip'in bilimsel çalışma yaptığı nüshanın baş tarafı eksik ve

² İki matbu eser birbirinin kopyası olduğundan bir nüsha sayılmıştır.

sonunda diğer nüshalardan farklı olarak Gulâmî'ye ait şiirler olduğundan araştırmacılar muhtemelen ilk ve son beyitleri okuyup aradaki farklılıkları görünce eserlerin farklı kişilere ait olduğu hükmüne varmışlardır. Türk edebiyatında 20. yüzyılda yaşamış şairleri saymazsak kaynaklarda Gulâmî mahlaslı üç şairin olduğu görülmektedir:

Mevlana Gulâmî (ö. 1574-1584? tarihleri arası): *Sehi Bey Tezkiresi'*nde kadılık yaptığı, ayrıca ilim ehli ve nefis beyitlerinin olduğu ifade edilmiştir. *Tezkire'*de iki beyit örneği verilmiştir (İpekten vd. 2017: 115). *Âşık Çelebi Tezkiresi'*ne göre asıl adı Mehmeddir, ilim ehlidir, Piriştine ve Kili'de kadılık yapmıştır (Kılıç, 2018: 705). Kınalızâde ve Beyanî'nin kaleme aldığı tezkirelerde ise Rum ilinde kadılık yaptığı ifade edilmiştir (Sungurhan, 2017: 645) (Kutluk, 1997: 197). *Sicill-i Osmanî'*de III. Murad devri başlarında vefat ettiği bilgisi mevcuttur (Akbar, 1996: 549) . III. Murad 1574-1595 tarihleri arasında hükümdarlık yaptığına göre 1574'ten sonraki on yıllık süre (1574-1584) şairin ölüm tarihi olabilir.

Gulâmî (Âşık): 17. yüzyıl şairlerindedir. Gülhanî'nin "*Sivasta Âşıklar*" adlı şiirinde (6. dördlük) (Özkan, 2014)³ ve aynı yüzyılda yaşayan şairlerden Sun'î'nin *Şâirnâme'*sinde ismi geçmektedir (Garip, 2010: 5).

Sivaslı Gulâmî (1854-1886): Asıl adı Abdülkadir'dir. 1854 yılında Sivas'ta doğmuştur. İlk eğitimini büyük bir mutasavvıf olan babası Mûr Ali Baba'dan almıştır. Daha sonra çeşitli hocalar gözetiminde eğitimine devam eden Gulâmî, Sivas'ın meşhur âlimlerinden Ehrâmî-zâde Hoca Mehmed Efendi'den icazet almıştır. Gulâmî Sivas'ın ilk maarif müfettişlerindedir. Öğretmenlik de yapmıştır. 1886'da 32 yaşında vefat etmiştir (Arslan, 2009: 1-4). Sivaslı Gulâmî'nin üç eserinin olduğu bilinmektedir. *Divan'ı* Mehmet Arslan tarafından yayımlanmıştır (Arslan 2009). Diğer eserleri ise *Tâcu'l-Muhakkikîn* ve *Mî'râcü'l-Müştakîn*'dir (Arslan 2009: 6).

³ <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/gulami-mdbir>

Hâtümetü'l Eş'âr'da "Gulâm Efendi" adlı bir şairden de bahis vardır ama bu şairin örnek şiirine bakıldığında şairin mahlasının "Gulâmî" değil, "Gulâm" olduğu görülmektedir (Çiftçi 2017: 375). Yine de ihtiyatlı davranmak gerekmektedir.

Görüldüğü üzere eldeki kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre üç Gulâmî mahlaslı şair vardır. *Dâsitân-ı Hadîcetü'l Kübrâ* adlı eserin hangi Gulâmî'ye ait olduğu konusunda maa-lesef bir sonuca varılamamıştır. Eser bunların dışında kaynaklarda yer almayan başka bir Gulâmî mahlaslı şaire de ait olabilir. Bu konuda araştırmalarımızın süreceğini burada ikrar edelim. Seda Garip eserin 17. yüzyılda yaşamış Âşık Gulâmî'ye ait olabileceğini ifade etmektedir. Bu hüküm değerli araştırmacının tahminidir. Eserdeki imla ve vezin hatalarından dolayı eserin eğitilmiş olmayan bir şairin elinden neş'et ettiği neticesine varmıştır. Bu bilgi onu, eserin sahibinin Âşık Gulâmî olabileceği fikrine götürmüştür ve bu yüzden araştırmacı eğitilmiş diğer iki şairi elemiştir. Nüshalardaki imla ve vezin yanlışlarının müstensih kaynaklı olabileceği dikkatlerden kaçmamalıdır. Çünkü eldeki istinsah tarihi bilgisi mevcut olan nüshaların hepsinin istinsah dönemi 19. yüzyıldır. Eserin yazılışı ile istinsah edilişi arasında uzun yıllar geçmiş olabilir. Müstensihler kendi yaşadığı dönemin dil özelliklerini nüshalara yansıtmış olabilirler. Zaten bu durumu nüshalarda görebilmekteyiz. Birçok yerde Eski Anadolu Türkçesi dil özelliği olan ekleri yuvarlak ünlülerle oluşturma temayülüyle ilgili tutarsızlıklar görülmektedir. Dolayısıyla böyle bir hükme varmak için elimizde yeterli delil bulunmamaktadır. Seda Garip eserin 19. yüzyıldan daha önceki dönemlere ait olduğu fikrini savunmaktadır ki bu fikre biz de katılmaktayız (Garip, 2010: 5-6).

3. *Dâsitân-ı Hadîcetü'l Kübrâ'nın Nüshaları*

3.1. 256 Arşiv Numaralı Nüsha

Eser Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü'nde 256 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Ciltsiz ve ebru kapaklar arasındadır, 210x110 mm ebadında toplam 48 varaktan müteşekkildir. İlk varak boştur. Beyit sayısı

989'dur. Son sekiz varakta Gulâmî'nin 31, 22, 7 ve 25 beyitten oluşan beş adet gazel ve kasidesi bulunmaktadır. Harekeli nesih hatla yazılmış olan eserin her sayfası 13 satırdır. İstinsah tarihi 1247 (1831-1832)'dir (Garip 2010: 26). Eser kütüphaneye *Dâstân-ı Hadîcetü'l-Kübra* ismiyle kayıtlıdır. Müellif bilgisi (Gulâmî) kaydı da düşülmüştür. Eser üzerine Seda Garip yüksek lisans çalışması yapmıştır (2010). Eser, Hz. Muhammed'e salat ve selamdan sonra,

Sen sultânsın ey zü'l-celâl

Men za'îfem üftâdeyem kim bî-mecâl

beytiyle başlayıp

Gulâmîyem günahkâram velîkin senden umaram

Habîbün yüzi suyına kılasın biz kula rahmet

beytiyle sona ermektedir. Bu nüsha Gulâmî'nin eserine ait diğer nüshalarla farklılık arz etmektedir. Diğer nüshaların başında yer alan takriben 25 beyitlik kısım bu nüshada yoktur. Bu kısmın yer alması gereken ilk sayfa nüshada boş bırakılmıştır. Aynı şekilde nüshanın sonunda diğer nüshalardan farklı olarak Gulâmî'ye ait şiirler yer almıştır. Bu farklılıklar diğer nüshaların Gulâmî'ye ait olabileceği düşüncesinden araştırmacıları uzaklaştırmıştır. Bu nüsha diğer nüshalarla diğer nüshaların 26. beytinde eşleşmektedir. Yani bu nüshanın 2. beyti diğer nüshalarda takriben 26. beyittir:

Dilerem kim dilüme fermân ola

Men hâkîrin derdine dermân ola (bu nüsha 2. beyit)

Dilerim ki dilime kuvvet ola

Ben hâkîrin derdine dermân ola (diğer nüshalarda takriben 26.

Beyit)

3.2. 06 Mil Yz A 8670 Arşiv Numaralı Nüsha

Nüsha Milli Kütüphane'dedir. Arşiv adı *Manzûme-i Hazret-i Hadîcetü'l-Kübrâ*'dır. Harekeli nesih ile yazılan nüshanın her sayfasında 11 satır bulunmaktadır. 46 varaktır. 951 beyitten müteşekkildir. Nüshanın sonunda harekesiz ve mensur bir

kısım daha vardır. Başlığı *Hazâ Kitâb-ı Âdîcetü'l Kübra Radiyalahu Anhâ'*dir. 212x150-155x90 mm ebadındadır. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihî belirsizdir. 1998 yılında Ümit Karadavut'tan satın alınmıştır.

Nüsha üzerine üç adet bilimsel çalışma yapılmıştır. Bunların ilki Emine (Kara) Tursun'a (2010) aittir. Rahim Erarslan (2016) ve Necdet Öztürk (2016) de bu nüsha üzerinde çalışmışlardır. Yalnız Rahim Erarslan bu nüshayla beraber İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndaki nüshayı (849) ve matbu nüshaları da karşılaştırıp eserin tenkitli metnini oluşturmuştur.

3.3. 849 Arşiv Numaralı Nüsha

Nüsha İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda 849 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Harekeli nesihle yazılmıştır. 39 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 13 satır vardır. Toplam beyit sayısı 978'dir (Erarslan 2016: 59).

Nüsha üzerine Rahim Erarslan bilimsel çalışma yapmış ve 06 Mil Yz A 8670 arşiv numaralı nüsha ile matbu nüshaları karşılaştırarak tenkitli metin oluşturmuştur (2016).

3.4. 45 Kon 2061 Arşiv Numaralı Nüsha

Bu nüsha Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Arşiv numarası 45 Kon 2061'dir. Nüsha *Destân-ı Hadîce* ismiyle kütüphaneye kaydedilmiştir. Eserin ilk üç beyti siliktir. Ama yine de ilk mısra olan "Ey 'ademden âlemi var eyleyen" mısrası okunabilmektedir. Nüshanın başında besmeleden sonra *Hazâ Kitâb-ı Dâsitân-ı Hadîce Radiya'llahu Anhâ* başlığı bulunmaktadır. Her sayfada 11 satır bulunmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Eser kırmızı cetveli, şirazesini bozuk, çaharkuşe siyah meşin, ebru kaplı mukavva ciltlidir. 208x167-143x120 mm ebatlarındadır. Eserde harekeli nesih hattı kullanılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple (sürh) yazılmıştır. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

Nüshayla ilgili bilimsel çalışma yapılmamıştır. Rahim Erarslan çalışmasında (2016) bu nüshanın Gulâmî'nin *Dâsitân-ı*

Hadicetül'l-Kübrâ adlı eserinin bir nüshası olduğunu belirtmiştir (2016: 11). Lakin nedense enteresan bir şekilde çalışmasında kullandığı ve esas aldığınu belirttiği nüshayla (06 Mil Yz A 8670) bu nüshanın hemen hemen aynı olduğunun farkına varamamış ve yaptığı çalışmada kullandığı nüshaların müellifinin meçhul olduğunu ifade etmiştir. Araştırmacı büyük ihtimalle bu nüshayı görmemiş ve görmeden hükümde bulunmuştur.

3.5. Abdülkadir Karahan'ın Tanıttığı Nüshalar

Abdülkadir Karahan'ın tanıttığı bu iki nüshayı her ne kadar görmemiş olsak da Karahan'ın nüshalardan örnek olarak verdiği beyitlerin bizdeki diğer nüshalarla aynı olduğu bilgisi, bizi bu nüshaların da büyük bir ihtimalle Gulâm'nin eserinin nüshaları olduğu sonucuna götürmüştür.⁴ Selahattin Topbaş ve Bahir Selçuk da bu nüshaların Milli Kütüphanedeki 06 Mil Yz 8670 arşiv numaralı eserin farklı nüshaları olduğunu ifade etmişlerdir (Topbaş ve Selçuk 2019: 755). Ama yine de ihtiyatlı davranmak gerekmektedir. Bizim görüp incelemediğimiz nüshaları buraya almamızın sebebi bu konu üzerinde çalışacak araştırmacıları meseleden haberdar etmektir. Karahan eserin ilk beytinin,

Muhammed Mustafâ ol mâh-ı tâbân

Ana rahminde iken bilgil ey cân (1b)

son beytinin ise,

Yarın mahşerde oğlanlarımın

Yoluna turmuşam el-hamdüli'llah (26 b)

olduğunu ifade etmiştir. İncelediğimiz nüshalara bakıldığında bu iki beytin nüshalarda olduğu görülmektedir. Bu nüshadaki ilk beyit bizim incelediğimiz nüshalarda yaklaşık 47. beyte denk gelmektedir (Erarslan 2016: 67, Öztürk 2016: 135, Tursun 2010: 54) Bu nüshadaki son beyit ise diğer nüshalarda yaklaşık 865. beyittir ve bu beyitten sonra incelediğimiz nüshalarda gazel ve kaside benzeri nazım biçimiyle yazılan şiirler vardır.

⁴ Ayrıca, Karahan'ın eserin içeriğini de sunduğu yazısında hikâyenin vak'a özetinin Gulâm'nin eserindeki olay örgüsüyle uyduğu da görülmektedir.

Yalnız beyit diğer nüshalarda (Yapı Kredi Nüshası haricinde) biraz farklı olarak yer almıştır:

Yarın mahşerde hem evlâdlarım

Şefâ'at dilerem elhamdüli'llah (Erarslan 2016: 157, Öztürk 2016: 209, Tursun 2010: 128)

Karahan'ın tanıttığı nüshalardaki ilk beyit Yapı Kredi nüshasında (256 arşiv numaralı) 24. beyittir (Garip 2010: 50), son beyit ise 892. beyittir. Bu beyit diğer nüshalardaki farkın aksine bir kelime dışında hemen hemen aynıdır:

Yarın mahşerde hem ogullarımın

Yolunda turmuşam el-ĥamdüli'llah (Garip 2010: 150)

Bu iki beytin yanında Karahan'ın eserden örnek verdiği

Okuyanı dinleyeni yazanı

Rahmetünle yarlıgağıl yâ Gânî

beyti de diğer nüshalarda yer almaktadır. Karahan'ın tanıttığı ilk nüsha kendi şahsî kütüphanesinde olan bir eserdir. Bu eser *Hikâyet-i Hadice Tezvic-i Muhammed Aleyhi's-Salâtu ve's-Selâm* adını taşımaktadır. Bu nüshanın Paris nüshasına göre orijinal imla özellikleri korunmuştur. Eserin istinsah tarihi belli değildir. İkinci nüsha ise Paris'te Bibliotheque National'de Supplement Turc 1515 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Karahan, bu eserin imla özelliklerinin kaybolduğunu, müstensihin okuma kolaylığı olması amacıyla yazdığı dönemin üslubuyla eseri yazdığını ifade etmektedir. Eserin başlığı *Hâzâ Mevlûd-i Şerîf-i Hadîcetü'l Kübrâ*'dır. Eser 1246/1830'da istinsah edilmiştir (Karahan, 1980: 226-228).

3.6. Matbu Nüshalar

Eser iki kez basılmıştır. Bu baskılardan biri H. 1279 (M. 1862/63) yılında İstanbul'da Aşir Efendi Litoğrafya Destgâhı'nda İbrahim Nureddin tarafından yapılmıştır. Her sayfada 19 beyit vardır. 52 sayfadır. Diğer baskı 1268 (M. 1852/52) yılında İstanbul'da Tabhâne-i âmire'de Taş Destgâhı'nda Mehmet Recâî tarafından yapılmıştır. Her sayfada

17 beyit olan eser 59 sayfadır (Erarslan 2016: 59-60). Matbu nüshalar üzerine bilimsel çalışma yapılmıştır. Rahim Erarslan eserin tenkitli metninin oluştururken bu nüshalardan da faydalanmıştır (2016).

3.7. Yeni Tespit Edilen Nüshalar

a. 06 Mil Yz A 4858 Arşiv Numaralı Nüsha

Nüsha Milli Kütüphane'dedir. 06 Mil Yz A 4858 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eserin adı kütüphane kayıtlarına *Mevlid* olarak kaydedilmiştir. Zira eserin başlangıcında sadece besmele vardır ve herhangi bir başlık (serlevha) kullanılmamıştır. Bu nedenle eserin konusu tespit edilemediğinden doğrudan *Mevlid* ibaresi düşülmüş, Hz. Hatice ile ilgili bilgi kaydı yapılmamıştır. Bu eksik bilgiler, eserin Hz. Hatice hikâyesi olduğu tespitinin bu zamana kadar yapılamamasına sebep olmuştur.

Her sayfada 13 satır olan nüsha toplamda 36 varaktır. 883 beyitten müteşekkildir. Harekeli nesihle yazılmıştır. Eserin istinsah tarihi 1220 (m. 1805/1806)'dir, yalnız istinsah tarihi kütüphane kayıtlarına 1330 olarak girilmiş ve hatalı kaydedilmiştir. Eserin sonunda istinsah kaydı olarak sadece tarih bilgisi vardır. Müstensih bilgisi mevcut değildir. 210x150-180x120 mm ebatlarındadır. Serlevha ve ilk iki sayfa cetvelleri mülevvendir. Ebru kâğıt kaplı ince karton ciltlidir. Kenar cetvelleri kırmızıdır. Eser Besim Atalay tarafından 1966 yılında bağışlanmıştır. Eser besmeleden sonra,

Ey 'ademden 'âlemi var eyleyen

Yeri kâ'im gögi devvâr eyleyen

beytiyle başlayıp

Okuyanı yazanı yazdıranı

Rahmetinle yarlıgakıl günâhdan beri

duasıyla bitmektedir. Eserin bazı sayfalarında salavat beyitleri (vasita beyitleri) için boşluk bırakılmıştır, ama beyitler bu boşluklara yazılmamıştır. Eserin sonundaki mensur kısım bu nüshada yoktur.

b. 06 Mil Yz A 1174 Arşiv Numaralı Nüsha

Milli Kütüphane'de olan bu nüsha da yukarıdaki nüsha gibi *Mevlid* ismiyle kaydedilmiştir. Nüsha doğrudan besmeleyle başlamaktadır, başlık yoktur. 06 Mil Yz A 1174 demirbaş numarasıyla kütüphaneye kaydedilmiştir. Her sayfada 11 satır olan nüshanın beyit sayısı 914'tür. 43 varaktır. Harekeli nesih hattıyla yazılmıştır. İstinsah tarihi 1261 (m. 1845)'tir. Müstensihi İbrahim Edhem'dir. Eserin sonunda istinsah kaydı mevcuttur. 235x172-155x105 mm. ebatlarındadır. Ciltsiz olan eserin yaprakları rutubet lekeli. Vasfi Mahir Kocatürk bağışdır (1975).

Besmeleden sonra,

Ey 'ademen âlemi var eyleyen

Yeri ka'im göği devvâr eyleyen

beytiyle başlayan eser

İşidüp nice kâfirler oldı müslimân

Dañ nice mu'cizât görüp nice bân oğlu bân

beytiyle sona ermektedir. Nüshanın birçok yerinde yazımda ciddi tutarsızlıklar vardır. Daha eserin ilk sayfasında beyitler birbirine karışmış ve beyit bütünlüğü bozulmuştur. Eserin sonlarında da aynı durum söz konusudur. Beyitlerin bazıları bölünmüş ve bölünen kısım diğer mısraya eklenmiştir. Bu durum kafiye olgusunu da ortadan kaldırmıştır. İlk bakışta şekil itibarıyla bir sorun yok gibi gözükse de okuyunca anlamsızlıklar fark edilmekte, kafiye bozuklukları göze çarpmaktadır. Sorun ancak diğer nüshalarla karşılaştırınca fark edilmekte ve düzeltilebilmektedir. Ayrıca eserin bazı kısımlarında boşluklar bırakılmıştır. Bu boşlukların da yukarıda zikrettiğimiz nüsha gibi salavat beyitleri için bırakıldığı izlenimi vardır. Mensur kısım bu nüshada da yoktur.

Tespit ettiğimiz iki nüsha da son dönemlerde istinsah edilmiştir. Birinin istinsah tarihi 1845'ken diğeri 1805'tir. Eserin yazıldığı tarihten çok sonra istinsah edildiğini tahmin ettiğimiz bu nüshalarda, kelimelere getirilen eklerdeki yuvarlak ve düz ünlü kullanımı tutarsızdır; ama daha çok düz ünlüler tercih

edilmiştir. Nüshalarda birçok vezin ve imla hatası mevcuttur. Bu hataların müstensih kaynaklı olabileceğini düşünmekteyiz. Müstensihlerin eserin orijinal imla özelliklerini nüshalara yansıtamadıkları görülmektedir.

4. *Dâsitân-ı Hadîcetü'l Kübrâ'nın Nüshalarının Değerlendirilmesi*

Eski Anadolu Türkçesinin ilk dönemi olan 13 ve 14. yüzyıllarda yazılmış eserlere bakıldığında yuvarlak ya da düz ünlülü bazı eklerin klişeleşmiş bir imlasından söz edilse de sonraki dönemlerde yani Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi ve sonrasında (15. yüzyıl ve sonrası) eklerdeki düz ve yuvarlak ünlü kullanımı hususundaki imlada karışıklıklar görülür. Yuvarlak ünlüyle yazılan bazı eklerin düz ünlü veya düz ünlüyle yazılan bazı eklerin ise dudak uyumuna bağlı olarak yuvarlak ünlüyle kullanıldığı görülmektedir.

Gulâmî'nin eserinde de nüshalar incelendiğinde eklerde yuvarlak düz ünlü kullanımında karışık bir durum söz konusudur. Yeri geldiğinde aynı ek yuvarlak veya düz ünlüyle imla edilmiştir. Bu özellik yine de eserin 15. yüzyıldan sonraki dönemde yazıldığı sonucunu doğurmaz. Bu durum müstensihlerden kaynaklanmış da olabilir. Zira istinsah kaydı düşülmüş nüshaların hepsinin 19. yüzyılda istinsah edildiği görülmektedir. Her ne kadar eserin 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın başlarında yazılmış olabileceğini düşünsük de bu düşünce bir tahminden ileri gitmemektedir. Bu nedenle eserin yazıldığı yüzyılı tayin etmenin yanında eserin tarih içinde yaşamış üç Gulâmî'den hangisine ait olduğunu tespit etmek şimdilik mümkün görülmemektedir.

Nüshalar incelendiğinde Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'ndeki nüshayla diğer nüshalar arasında biraz fark olduğu görülmektedir. Örneğin vasıta beyti gibi kullanılan salavat beyitleri Yapı Kredi nüshasında yer almamaktadır. Gulâmî'ye ait şiirler de sadece Yapı Kredi nüshasında yer al-

maktadır.⁵ Ayrıca Yapı Kredi nüshasında, Eski Anadolu Türkçesinin özelliği olan eklerde yuvarlak ünlü kullanımı temayülüne daha çok uyulmuştur. Yapı Kredi nüshası dışındaki nüshaların az farklarla birbirine benzediği görülmektedir. Daha önce yapılan bilimsel çalışmalarda Yapı Kredi nüshasıyla diğer nüshaların karşılaştırmasının yapılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla eserin eldeki nüshalarının karşılaştırılarak yeniden tenkitli metnin oluşturulması elzemdir. Bu vesileyle şu an mevcut olan vezin ve imla hatalarından arınmış ve imla cihetiyle daha sağlam bir metin elde edileceği şüphesizdir.

Sonuç

Bu çalışmada Gulâmî'nin *Dâsitân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ* adlı eserinin nüshaları incelenmiştir. Daha önce bilimsel çalışma yapılmasına rağmen Gulâmî'nin mezkûr eserinin nüshaları olduğu tespit edilemeyen Milli Kütüphane'deki 06 Mil Yz A 8670, İBB Atatürk Kitaplığı 849 arşiv numaralı yazma eserler ve 1852 ile 1862 yıllarında iki kez basılan matbu eser ile üzerinde henüz bilimsel çalışma yapılmayan Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki 45 Kon 2061 arşiv numaralı yazma eserin de Gulâmî'nin eserinin nüshaları olduğu belirlenmiştir.

Abdülkadir Karahan'ın tanıttığı şahsî kütüphanesindeki eser ile Paris'te Bibliotheque National'de Supplement Turc 1515 arşiv numarasıyla kayıtlı eserin de büyük bir ihtimalle Gulâmî'nin "*Dâsitân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ*" adlı eserinin nüshaları olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, eserin yeni nüshalarına da ulaşılmıştır. Milli Kütüphane'de bulunan 06 Mil Yz A 1174 ve 06 Mil Yz A 4858 arşiv numaralı yazmalar eserin yeni tespit edilen nüshalarıdır.

Dâsitân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ adlı eserin edebiyat tarihimizde yerini almış olan Gulâmî mahlaslı üç şairden hangisine ait olduğu konusundaki belirsizlik devam etmektedir. Maalesef çalışmamızda bu karanlık nokta aydınlatılamamıştır.

⁵ Bu nedenle sadece Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nde bulunan nüshada müellif kaydı vardır. Diğer nüshalarda müellife ait bilgi ve işaret yer almamaktadır.

Dâsitân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ adlı eserin nüshalarının gruplandırılarak yeni bir tenkitli metnin oluşturulması iktiza etmektedir. Zira yeni bulunan nüshalarla birlikte oluşturulacak yeni bir tenkitli metin, müstensih kaynaklı olduğunu düşündüğümüz imla ve vezin yanlışlarını asgariye indirecektir.

Kaynaklar

- Akbayar, Nuri (Haz.). *Mehmed Süreyya Sicill-i Osmanî 2*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Arslan, Mehmet. *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, Sivas: Asitan Yayınevi, 2009.
- Çiftçi, Ömer. *Hâtîmetü'l-Eş'âr (Fatin Tezkiresi)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. (e-kitap), 2017.
- Dâstân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ*, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü, Arşiv No: 256.
- Destân-ı Hadîce*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Arşiv No: 45 Kon 2061.
- Erarslan, Rahim. "Manzûme-i Hatîcetü'l-Kübrâ (Metin-İnceleme)". Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2016.
- İpekten, Haluk, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey. *Sehi Beg Heşt-Bihîşt*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. (e-kitap), 2017.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hatice". İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 16. cilt, s. 465-466. 1997.
- Karahan, Abdülkadir. *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*. "İlk Osmanlı Edebiyatının İncelenmemiş Dinî Bir Mesnevisi: Hikâyet-i Hadice Tezvic-i Muhammed Yahut Mevlid-i Hadîcetü'l-Kübra", s. 225-232, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2659, 1980.
- Kılıç, Filiz. *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. (e-kitap), 2018.
- Köse, Fatih. "Yazarı Bilinmeyen Bir Hz. Hatice Hikâyesi (Tenkitli Metin-İnceleme)". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2017.
- Kutluk, İbrahim. *Beyânî Mustafa Bin Carullah Tezkiretü's-Şuarâ*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

Manzûme-i Hazret-i Hadîcetü'l-Kübrâ, Milli Kütüphane, Arşiv No: 06 Mil Yz A 8670.

Mevlîd, Milli Kütüphane, Arşiv No: 06 Mil Yz A 1174.

Mevlîd, Milli Kütüphane, Arşiv No: 06 Mil Yz A 4858.

Özkan, Tuba. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü "Gulâmi" Maddesi. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/gulami-mdbir>, Erişim Tarihi: 20.04.2020.

Öztürk, Necdet. "Yazarı Belli Olmayan Hazret-i Hatice Manzumesi (Metin- Dil İncelemesi)". Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2016.

Sabuncu, Ömer. "Hz. Peygamber'in İlk Hanımı Hz. Hatice'nin Hayatı ve Kişiliği". Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, 2008.

Soycan, Adil. "Türk Edebiyatında Hz. Hatice ve Manzûme-i Hazret-i Hadîcetü'l-Kübrâ (Rol-Model Olarak Hz. Hatice)". Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018.

Sungurhan, Aysun. *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. (e-kitap), 2017.

Topbaş, Selahattin; Bahir, Selçuk. "Hz. Peygamber'in Hz. Hatice İle Evliliğine Dair Bir Hikâye: Tezevvücü'r-Resûl", *Journal Of Turkish Language and Literature*, Volume: 5, Issue: 4, (2019): 752-780.

Tursun (Kara), Emine. "Hazâ Kitâb-ı Hadîcetü'l-Kübrâ (Giriş-İnceleme- Metin-Sözlük)". Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2010.

Uysal, Mehmet. "Nikâhnâme (İnceleme-Metin)". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.

